

Tema 2. La pena: concepte i classes. La mesura de seguretat. Principis de legalitat i tipicitat penals. La responsabilitat civil derivada del delictes i les persones civilment responsables. Els òrgans jurisdiccionals penals

Esquema

- I. La pena: concepte i classes
 1. Definició del sistema
 2. Concepte de pena
 3. Classes de penes
- II. La mesura de seguretat
 1. Concepte
 2. Tipus de mesures
 3. Requisits per a l'aplicació de les mesures de seguretat
- III. Principis de legalitat i tipicitat
 1. Fonaments dels principis de legalitat i tipicitat
 2. Principi de legalitat
 3. Principi de tipicitat
- IV. La responsabilitat civil derivada del delictes i les persones civilment responsables
 1. Concepte i naturalesa jurídica
 2. Contingut de la responsabilitat civil
 3. Persones civilment responsables
- V. Els òrgans jurisdiccionals penals

I. La pena: concepte i classes

1. Definició del sistema

El dret penal modern, juntament amb la pena com a principal conseqüència del delictes, pren en consideració les mesures de seguretat, adoptant un sistema dualista de les conseqüències jurídiques del delictes. El Codi penal (CP) aprovat per la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, incorpora un sistema dualista de reacció jurídica al delictes.

Originàriament, els codis penals decimonònics responien a la idea d'un dret penal monista i regulaven una única conseqüència del delictes, la pena, que responia fonamentalment a una idea retributiva –la imposició d'un càstig pel mal comès– i, en certa mesura també, a les idees de prevenció general –amb la imposició d'una pena per la comissió d'uns fets es pretén la intimidació de la generalitat dels ciutadans per tal que no delinqueixin. De mica en mica es va anar acceptant la idea de la prevenció especial –la finalitat de la pena és evitar que la persona que ja ha delinquit cometi nous delictes, bé a través de la seva correcció, bé a través del seu assegurament, apartant-lo de la vida social en llibertat– i va passar a un primer pla la persona que delinqueix com a persona que s'ha de corregir, rehabilitar o assegurar. Aquesta idea és la que va fer necessària la introducció en els sistemes legals punitius de determinades mesures que poguessin realitzar més adequadament aquesta idea, com són les mesures de seguretat.

D'acord amb el sistema penal vigent, les diferències entre les penes i mesures de seguretat es poden sintetitzar en:

- la pena ha de ser proporcionada al delictes; per contra, la mesura de seguretat ha de ser individualitzada en funció de la perillositat del subjecte, entesa com la probabilitat de la comissió de nous delictes.
- el fonament de la pena rau la culpabilitat del subjecte, per la qual cosa únicament es poden imposar penes a les persones imputables, mentre que el fonament de la mesura de seguretat es basa en la perillositat, raó per la qual, es poden aplicar a les persones inimputables.
- les penes es determinen clarament en sentència fixant-ne la durada, mentre que les mesures de seguretat responen a un sistema de sentència indeterminada, atès que la seva durada i naturalesa s'ha de supeditar a la necessitat de prevenir la perillositat del subjecte, si bé amb els límits que estableix l'article 6 CP.

2. Concepte de pena

La pena és una de les conseqüències jurídiques del delictes. Des d'un punt de vista material, la pena és un mal, en el sentit que consisteix en una privació o restricció dels drets de qui és responsable penal d'un fet. Així, la pena és l'instrument principal de què se serveix l'Estat per sancionar aquelles conductes que atempten contra l'ordre penal establert i, a la vegada, per tractar d'evitar aquelles conductes que atempten més greument contra els interessos fonamentals dels ciutadans i de la societat. Es pot afirmar que les finalitats de la pena s'emmarquen en la funció genèrica de protecció dels béns jurídics que protegeix l'ordre penal.

La pena està sotmesa al principi de legalitat penal, això és, la pena ha d'estar prevista per la llei com a conseqüència d'un comportament prèviament tipificat com a delictes; en segon lloc, està sotmesa al principi de legalitat processal: la pena ha de ser imposada per l'òrgan jurisdiccional competent dintre d'un procés legal, i finalment, està sotmesa al principi de legalitat en l'execució, la qual cosa significa que no es pot executar cap pena, sinó en la forma prevista per la llei.

El sistema de penes del vigent Codi penal, especialment després de la reforma feta per la Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, és substancialment diferent del que contenia el Codi penal publicat l'any 1995. La idea del Codi penal de 1995 va ser disminuir la presència de la presó com a forma de privació de llibertat continuada, preveient penes diferents per a casos de menor gravetat, alhora que s'establí un sistema que ofería alternatives per evitar l'ingrés a la presó en penes de presó que no superessin els dos anys. Les successives reformes operades en la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, han canviat considerablement aquest sistema i actualment, amb la incorporació al catàleg de penes de la presó permanent revisable, es pot afirmar que el sistema de penes s'ha endurit.

3. *Classes de penes* (articles 32 a 57 CP). Les penes es classifiquen en funció de la seva naturalesa, la seva gravetat i el seu caràcter principal o accessori.

3.1. *Segons la seva gravetat*, les penes es divideixen en greus, menys greus i lleus i el criteri bàsic d'aquesta distinció respon a la durada de la pena. Aquesta divisió tripartida de la gravetat de les penes es correspon amb la divisió establerta a l'article 13 per a les infraccions penals.

Són penes greus:

- a) La presó permanent revisable.
- b) La presó superior a cinc anys.
- c) La inhabilitació absoluta.
- d) Les inhabilitacions especials, per un temps superior a cinc anys.
- e) La suspensió d'ocupació o càrrec públic, per un temps superior a cinc anys.

- f) La privació del dret a conduir vehicles de motor i ciclomotors, per un temps superior a vuit anys.
- g) La privació del dret a tenir i portar armes, per un temps superior a vuit anys.
- h) La privació del dret a residir en determinats llocs o a anar-hi, per un temps superior a cinc anys.
- i) La prohibició d'aproximar-se a la víctima o a aquells dels seus familiars o altres persones que determini el jutge o tribunal, per un temps superior a cinc anys.
- j) La prohibició de comunicar-se amb la víctima o amb aquells dels seus familiars o altres persones que determini el jutge o tribunal, per un temps superior a cinc anys.
- k) La prohibició de la pàtria potestat.

Són penes menys greus:

- a) La presó de tres mesos a cinc anys.
- b) Les inhabilitacions especials fins a cinc anys.
- c) La suspensió d'ocupació o càrrec públic fins a cinc anys.
- d) La privació del dret a conduir vehicles de motor i ciclomotors d'un any i un dia a vuit anys.
- e) La privació del dret a tenir i portar armes d'un any i un dia a vuit anys.
- f) La inhabilitació especial per a l'exercici de professió, ofici o comerç que tingui relació amb els animals i per tenir animals d'un any i un dia a cinc anys.
- g) La privació del dret a residir en determinats llocs o a anar-hi, per un temps de sis mesos a cinc anys.
- h) La prohibició d'aproximar-se a la víctima o a aquells dels seus familiars o altres persones que determini el jutge o tribunal, per un temps de sis mesos a cinc anys.
- i) La prohibició de comunicar-se amb la víctima o amb aquells dels seus familiars o altres persones que determini el jutge o tribunal, per un temps de sis mesos a cinc anys.
- j) La multa de més de tres mesos.
- k) La multa proporcional, independentment de la seva quantia, excepte la que s'imposi a les persones jurídiques, que tindrà sempre la consideració de pena greu.
- l) Els treballs en benefici de la comunitat de trenta-un dies a un any.

Són penes lleus:

- a) La privació del dret a conduir vehicles de motor i ciclomotors de tres mesos a un any.
- b) La privació del dret a tenir i portar armes de tres mesos a un any.
- c) La inhabilitació especial per a l'exercici de professió, ofici o comerç que tingui relació amb els animals i per tenir animals de tres mesos a un any.
- d) La privació del dret a residir en determinats llocs o a anar-hi, per un temps inferior a sis mesos.
- e) La prohibició d'aproximar-se a la víctima o a aquells dels seus familiars o altres persones que determini el jutge o tribunal, per un temps d'un mes a menys de sis mesos.
- f) La prohibició de comunicar-se amb la víctima o amb aquells dels seus familiars o altres persones que determini el jutge o tribunal, per un temps d'un mes a menys de sis mesos.
- g) La multa de fins a tres mesos.
- h) La localització permanent d'un dia a tres mesos.
- i) Els treballs en benefici de la comunitat d'un a trenta dies.

Una de les novetats incorporades en el catàleg de penes per la Llei orgànica 5/2010, de 22 de juny, de reforma del CP, va ser la incorporació d'un setè apartat a l'article 33 CP, mitjançant el qual s'incorpora el catàleg de penes aplicable a les persones jurídiques, les quals tenen totes la consideració de greus. Així, i amb caràcter

enumeratiu, són: la multa; la dissolució de la persona jurídica; la suspensió de les seves activitats; la clausura de locals i establiments; la prohibició de realitzar activitats en l'exercici de les quals s'hagi comès, afavorit o encobert el delicte; la inhabilitació per obtenir subvencions i ajudes públiques, i la intervenció judicial.

3.2. *Segons la seva naturalesa*, és a dir, segons el dret al qual afecten, les penes es divideixen en:

- Privatives de llibertat (articles 35 a 38 CP)

D'acord amb l'article 35 CP, són penes d'aquesta naturalesa la presó permanent revisable, la presó, la localització permanent i la responsabilitat personal subsidiària per impagament de multa.

La presó permanent revisable, introduïda com a novetat per la Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, es configura com la pena més greu de les previstes per l'ordenament jurídic i està prevista únicament per a supòsits d'especial gravetat. Així, es contempla aquesta pena en el cas d'assassinats d'especial gravetat, això és, l'assassinat d'un menor de 16 anys o d'una persona especialment vulnerable, l'assassinat que té lloc després que l'autor hagi comès un delicte contra la llibertat o indemnitat sexual sobre la víctima, o l'assassinat que es comet per qui pertanyi a una organització criminal (article 140 CP); també es preveu en cas d'homicidi del Rei o de l'hereu a la corona (article 485.1 CP), o d'un cap d'estat estranger o d'una altra persona internacionalment protegida per un tractat (article 605.1 CP); en casos greus de genocidi (article 607.1 CP); en cas de delictes de lesa humanitat 607 bis, 2.1 CP), i en cas de delicte de terrorisme amb resultat de mort (article 573 bis, 1.1).

Aquesta pena suposa la imposició d'una pena de durada indeterminada, però sense renunciar al principi de reinserció de les penes, tal com afirma l'exposició de motius de la llei que l'introdueix, ja que està subjecta a un règim de revisió després del compliment íntegre d'una part rellevant de la condemna, que dependrà de la quantitat de delictes comesos i de la seva naturalesa, i un cop acreditada la reinserció del penat es podrà aplicar el sistema de suspensió de l'execució de la pena de presó permanent revisable, que podrà permetre la posada en llibertat del penat si es compleixen els requisits que preveu l'article 92 CP.

La pena de presó de durada determinada. Té una durada mínima de 3 mesos i màxima de 20 anys, excepte el que excepcionalment disposin altres preceptes del CP. En aquest sentit, l'article 76, en el cas de concurs de delictes, estableix una durada màxima de la pena de presó de fins a 25, 30 o 40 anys, segons es donin els supòsits contemplats en els apartats *a*, *b*, *c* i *d*, respectivament. Així mateix, preveu alguns delictes als quals sanciona amb penes de presó superiors als 20 anys (per exemple, art. 473 i 485.2 CP).

La pena de localització permanent, prevista en l'actualitat únicament com a pena lleu de fins a 3 mesos, obliga el penat a romandre al seu domicili o en un lloc determinat fixat pel jutge en sentència, o posteriorment, en interlocutòria motivada. Cal tenir en compte que l'article 37 CP, que no ha estat modificat per la Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, segueix regulant la localització permanent com a pena que pot tenir una durada de fins a sis mesos, límit que no regirà en el cas de compliment de la responsabilitat personal subsidiària per impagament de multa, mitjançant la pena de localització permanent (art. 53 CP).

La responsabilitat personal subsidiària per impagament de multa (art. 53 CP) comporta la privació de llibertat d'un dia per cada dues quotes diàries no satisfetes. Aquesta privació de llibertat es pot complir també amb treballs en benefici de la comunitat i, en

aquest cas, cada dia de privació de llibertat equivaldrà a una jornada de treball, o en règim de localització permanent, en el cas de delictes lleus.

- Penes privatives de drets (art. 39 a 49 CP):

- a) la inhabilitació absoluta.
- b) la inhabilitació especial per a ocupació o càrrec públic, professió, ofici, indústria o comerç o altres activitats determinades en aquest codi, o dels drets de pàtria potestat, tutela, guarda o curatela, tinença d'animals, dret de sufragi passiu o qualsevol altre dret.
- c) la suspensió d'ocupació o càrrec públic.
- d) la privació del dret a conduir vehicles de motor i ciclomotors.
- e) la privació del dret a tenir i portar armes.
- f) la prohibició del dret a residir en determinats llocs o a anar-hi.
- g) la prohibició d'aproximar-se a la víctima o a aquells familiars seus o altres persones que determini el jutge o tribunal.
- h) la prohibició de comunicar-se amb la víctima o amb aquells familiars seus o altres persones que determini el jutge o tribunal.
- i) els treballs en benefici de la comunitat.
- j) La privació de la pàtria potestat.

3.3. *Multa* (afecta el patrimoni del condemnat). Article 50 CP

Consisteix en la imposició al condemnat d'una sanció pecuniària. Per tal d'individualitzar el compliment d'aquesta pena, s'ha establert el sistema de dies multa, que es basa en dos barems: la durada, que va de 10 dies a 2 anys, excepte en el cas de les persones jurídiques, en què pot tenir una extensió màxima de 5 anys, i en la quota a pagar en cada fracció diària, que anirà d'un mínim de 2 € a un màxim de 400 €, i en el cas de les persones jurídiques, d'un mínim de 30 € a un màxim de 5.000 € per dia. Amb caràcter excepcional, el jutge o tribunal pot decidir que la multa es faci efectiva en un sol pagament o en els terminis que es determinin.

3.4. *Segons el seu caràcter principal o accessori*, és a dir, segons si el CP les assenyala expressament per la comissió de determinats delictes o quan sense imposar-les directament en la definició del tipus penal declari, en preceptes de la part general, que determinades penes van acompanyades d'altres com a accessòries:

- penes principals (articles 35 a 53 CP)
- penes accessòries (articles 54 a 57 CP)

II. La mesura de seguretat

1. Concepte

Les mesures de seguretat són una altra conseqüència jurídica del delicte i es configuren, juntament amb la pena, com l'altre instrument fonamental per lluitar contra el delicte. Com ja s'ha dit, el fet que l'ordenament jurídic combini ambdós instruments és el que comporta que el nostre sistema penal es consideri dualista, ja que juntament amb la pena es poden aplicar mesures de seguretat.

Contràriament però a la pena, que suposa un mal amb què s'amenaça qui cometi un delicte i que pressuposa la culpabilitat d'aquest, en el sentit que tingui capacitat per entendre la il·licitud del fet i de comportar-se d'acord amb aquesta prohibició, la mesura de seguretat no es concep com l'amenaça d'un mal davant la comissió d'un delicte, sinó que conceptualment és una forma de tractament perquè un subjecte perillós no delinqueixi en un futur. Per tant, la mesura de seguretat és la conseqüència jurídica de la perillositat criminal d'un subjecte, a qui se li imposa per evitar la futura comissió delictiva. Així, el concepte central de les mesures de seguretat és la perillositat. L'article 6 CP estableix que les mesures de seguretat es fonamenten en la

perillositat criminal del subjecte al qual s'imposen, exterioritzada en la comissió d'un fet previst com a delictes.

El sistema de mesures de seguretat incorporat al CP de 1995 té les mateixes garanties que regeixen l'aplicació de les penes i suposa l'afirmació rotunda del principi de legalitat en aquest àmbit, en tots els seus vessants:

- Les mesures de seguretat només es poden aplicar quan es donin els pressupòsits que la llei estableix prèviament (article 1.2 CP).
- Prohibició expressa de l'efecte retroactiu de les normes que estableixin les mesures de seguretat (article 2.1 CP).
- L'article 3 CP fa extensiva a les mesures de seguretat la garantia jurisdiccional i d'execució.
- Les mesures de seguretat estan afectades pel contingut de l'article 25 CE.
- En les mesures de seguretat també regeix el principi de proporcionalitat, ja que aquestes no poden resultar més costoses ni de major durada que la pena que en abstracte correspondria al fet comès, ni excedir el límit del que és necessari per prevenir la perillositat de l'autor (article 6 CP).
- Les mesures de seguretat només es poden aplicar com a conseqüència de la comissió d'un fet delictiu, que reveli la perillositat de l'autor, són per tant, postdelictius.
- L'aplicació de les mesures de seguretat està sotmesa a les exigències pròpies del *principi del non bis in idem*. Així, i per tal de garantir-lo, en els casos de concurrència de penes i mesures de seguretat privatives de llibertat –cas dels semiimputables– s'ha optat pel que es coneix com un sistema vicarial: el jutge o tribunal ordenarà en primer lloc el compliment de la mesura, que s'abonarà per al compliment de la pena. Una vegada aixecada la mesura de seguretat, i si amb el compliment de la pena es possessin en perill els efectes aconseguits amb la mesura, el jutge o tribunal podrà suspendre el compliment de la resta de la pena per un termini no superior a la durada d'aquella, o aplicar algunes de les mesures no privatives de llibertat (art. 99 CP).

2. Tipus de mesures (art. 96 i 105 a 108 CP)

- *Mesures de seguretat privatives de llibertat*
 - 1a. L'internament en un centre psiquiàtric.
 - 2a. L'internament en un centre de deshabitació.
 - 3a. L'internament en un centre educatiu especial.
- *Mesures de seguretat no privatives de llibertat*
 - 1a. La inhabilitació professional.
 - 2a. L'expulsió del territori nacional d'estrangers no residents legalment a Espanya.
 - 3a. La llibertat vigilada.
 - 4a. La custòdia familiar. El sotmès a aquesta mesura queda subjecte a la cura i vigilància del familiar que es designi i que accepti la custòdia, que l'ha d'exercir en relació amb el jutge de vigilància penitenciària i sense detriment de les activitats escolars o laborals del custodiat.
 - 5a. La privació del dret a conduir vehicles de motor i ciclomotors.
 - 6a. La privació del dret a tenir i portar armes.

3. Requisits per a l'aplicació de les mesures de seguretat (art. 95 i 101 a 104 CP)

- Que el subjecte hagi comès un fet previst com a delictes.
- Que del fet i de les circumstàncies personals del subjecte es pugui deduir un pronòstic de comportament futur que reveli la probabilitat de cometre nous delictes.

- Que la persona que ha comès el fet delictiu es trobi en algun d'aquests supòsits:
- a) que hagi estat declarat exempt de responsabilitat criminal per anomalia o alteració psíquica (art. 20.1 CP), per intoxicació plena (art. 20.2 CP) o per alteració de la percepció (art. 20.3 CP). En definitiva són tres supòsits d'inimputabilitat, atès que impedeixen als subjectes afectats comprendre la il·licitud del fet que cometen o actuar conforme a aquesta comprensió.
 - b) que la persona que comet el fet delictiu li sigui aplicable l'eximent incompleta d'anomalia o alteració psíquica (art. 20.1 CP), l'eximent incompleta d'intoxicació plena (art. 20.2 CP) o l'eximent incompleta d'alteració de la percepció (art. 20.3 CP). Estem davant dels supòsits de semiimputabilitat, en què serà possible aplicar a més de la pena corresponent, alguna de les mesures de seguretat previstes per als correlatius supòsits d'inimputabilitat. Aquesta possible acumulació de pena i mesura de seguretat s'aplica d'acord amb *el sistema vicarial* i prohibeix l'aplicació d'una mesura d'internament si la pena imposada no és privativa de llibertat.

Cal destacar que mitjançant la reforma del CP operada per la Llei orgànica 5/2010, de 22 de juny, es va introduir com a novetat la possibilitat d'aplicar la mesura de seguretat de llibertat vigilada a subjectes imputables penalment, amb caràcter posterior al compliment de la pena.

L'aplicació de les mesures de seguretat s'ha de fer d'acord amb els principis recollits a l'article 6 CP: no poden resultar ni més costoses ni de major durada que la pena abstractament aplicable al fet comès, ni excedir el límit del que és necessari per prevenir la perillositat de l'autor.

Les mesures privatives de llibertat únicament es poden imposar quan la pena que correspondria al fet delictiu comès fos d'aquesta naturalesa. Pel que fa a la durada d'aquestes mesures, en els supòsits de les eximents completes, aquesta no pot excedir en cap cas de la durada de la pena privativa de llibertat que li hauria correspost al subjecte, si hagués estat declarat responsable. En el cas de l'eximent incompleta, art. 104 CP, la mesura privativa de llibertat només es pot aplicar quan la pena imposada sigui d'aquesta naturalesa i no pot excedir de la durada de la pena que preveu el CP per al delicte.

Pel que fa a les mesures no privatives de llibertat, s'imposa un límit màxim de cinc anys en les mesures 1a i 4a de l'article 96.3. El límit màxim és de 10 anys en les mesures 3a, 5a i 6a de l'article 96.3 (articles 105 i 107 CP).

III. Principis de legalitat i tipicitat

1. Fonament dels principis de legalitat i tipicitat

L'Estat és qui té el poder i, per tant, exerceix la potestat punitiva, potestat que comprèn tant el dret indiscutible de l'Estat a produir lleis penals (poder legislatiu) com el dret d'exigir obediència i respecte a aquestes lleis. Aquesta potestat s'exerceix en dos moments principals: en el moment de la creació i promulgació de la norma jurídica i en el moment de l'aplicació d'aquestes normes jurídiques a subjectes concrets.

Atès, però, que d'acord amb la CE Espanya es configura com un Estat de Dret, l'exercici d'aquesta potestat està sotmesa a uns límits que operen tant en el moment de la creació del sistema penal positiu, és a dir, de les lleis penals com en el de l'aplicació i execució de les penes sobre una persona concreta.

I és precisament en els límits que per exigència de l'Estat de Dret s'han d'imposar a l'exercici de la potestat punitiva on troben el seu fonament els principis de legalitat i

tipicitat, els quals impliquen una sèrie de garanties per als ciutadans que genèricament es poden resumir en el fet que no es pot sancionar cap conducta ni imposar cap pena que no estigui prevista per la llei (*nullum crimen, nulla poena, sine lege*). En definitiva, es tracta que l'Estat actuï amb total sotmetiment a l'imperi de la llei i dins dels seus límits.

2. Principi de legalitat

En el nostre ordenament jurídic el principi de legalitat, i en especial el principi de legalitat penal, està recollit en els següents preceptes:

- Article 9.1 CE. «Els ciutadans i els poders públics resten subjectes a la Constitució i a la resta de l'ordenament jurídic».
- Article 9.3 CE. «La Constitució garanteix el principi de legalitat».
- Article 25.1 CE. «Ningú pot ser condemnat o sancionat per accions o omissions que en el moment de produir-se no constitueixin delictes, falta o infracció administrativa, segons la legislació vigent en aquell moment».
- Article 117.1 CE. «La justícia emana del poble i és administrada en nom del Rei pels jutges i els magistrats que integren el poder judicial, independents, inamovibles, responsables i sotmesos únicament a l'imperi de la llei».
- Article 1 CP. «No ha de ser castigada cap acció o omissió que una llei anterior a la seva perpetració no hagi previst com a delictes o falta».
- Article 2 CP. «No ha de ser castigat cap delictes amb pena que no estigui prevista per una llei anterior a la seva perpetració».
- Article 3.2 CP. «Tampoc no es pot executar cap pena ni mesura de seguretat en una altra forma que la que prescriuen la llei i els reglaments que la desenvolupen, ni amb altres circumstàncies o accidents que els que expressa el text».
- Article 10 CP. «Són delictes o faltes les accions i omissions doloses o imprudents penades per la llei».

2.1. Contingut del principi de legalitat

Des del punt de vista de les garanties que comporta per als ciutadans, i seguint la classificació que fa la doctrina sobre el contingut del principi de legalitat, podem distingir les següents garanties:

- garantia criminal: opera en el moment de la definició legal dels delictes i les penes o mesures de seguretat, i es tradueix en el fet que perquè un acte sigui delictiu és necessari que una llei prèvia ho hagi previst així.
- garantia penal: opera en el moment de la decisió sobre la responsabilitat penal i la pena o mesura de seguretat aplicable. Implica la prohibició d'imposar penes que no hagin estat previstes amb anterioritat per una llei en sentit formal per a aquella classe de delictes.
- garantia jurisdiccional: implica que la decisió sobre la responsabilitat penal i sobre la conseqüència jurídica que comporta s'ha de prendre d'acord amb el procediment legalment establert i pels òrgans judicials competents.
- garantia d'execució: exigeix que el compliment de la pena o mesura de seguretat es faci d'acord amb el que preveu la llei.

2.2. Exigències del principi de legalitat en l'ordre penal

a) *Principi de reserva de llei: exigència de llei orgànica.* És un requisit de caràcter formal i significa que únicament per llei, entesa com aquella que emana del poder legislatiu, es pot exercir la potestat de definir els delictes i les penes. En l'ordenament constitucional espanyol, aquesta potestat és atribuïda en exclusiva a les Corts Generals per l'article 149.1.6a CE.

L'exigència de reserva de llei en matèria penal no es pot deduir directament de l'article 25.1 CE, ja que aquest precepte es refereix genèricament a la *legislació vigent*, a l'hora de definir tant els delictes i *faltes* com les infraccions administratives, sense fer referència al rang de la norma que es requereix en cada cas. Per això, el Tribunal Constitucional (TC) ha interpretat des d'un primer moment que la formulació de l'article 25.1 CE s'ha de completar amb la continguda per l'article 53.1 CE, que estableix que *únicament per llei*, entesa com la que emana del Parlament, *es podrà regular l'exercici dels drets i llibertats continguts en el capítol II del títol I de la Constitució*, i amb l'article 81.1 CE, que estableix que *les lleis que desenvolupin drets fonamentals*, entre els quals es troba el dret a la llibertat, *revestiran la forma de llei orgànica*.

Derivat d'aquest últim precepte, s'ha plantejat la qüestió de si totes les lleis penals, en tant que afecten drets fonamentals, han de revestir la forma de llei orgànica. El TC ha establert que per saber si una llei penal desenvolupa o no drets fonamentals el criteri que s'ha d'utilitzar és el de si la pena que imposa suposa la restricció d'algun dret fonamental i, per tant, n'afecta l'exercici (STC 140/1986, d'11 de novembre, i 160/1986, de 10 de desembre). La doctrina és unànime en considerar que amb la promulgació del CP de 1995, atès que la majoria de penes són restrictives de drets fonamentals, les lleis penals han de tenir el rang de llei orgànica.

b) *Principi de taxativitat i seguretat jurídica.* És la manifestació del que la doctrina ha qualificat de garantia material derivada del principi de legalitat, el qual exigeix que sigui el legislador qui de forma clara delimiti allò que ha de ser castigat per la llei penal. Es tracta d'una exigència elaborada doctrinalment a partir del principi de legalitat i que es tradueix en el fet que les lleis penals han de ser clares i concretes, i queden totalment prohibides, perquè són contràries al principi de legalitat i al de seguretat jurídica, les lleis obertes o indeterminades. El compliment d'aquest principi s'ha de conjugar amb la impossibilitat que el legislador pugui recollir a la llei totes les possibles formes en què pot tenir lloc una situació, i per força ha de recórrer a termes amplis, que han de ser interpretats pels jutges en el moment d'aplicació de la norma.

En aquest sentit, el TC ha establert que la necessària taxativitat de les definicions penals és una exigència dels principis de legalitat i seguretat jurídica, proclamats per l'article 9.3 CE, però reconeix també que els conceptes valoratius utilitzats a vegades per la llei penal no violen necessàriament el principi de legalitat, si el seu significat pot ser concretat per la interpretació en cada moment històric (STC 62/1982, de 15 d'octubre).

c) *Principi d'irretroactivitat de la llei penal.* Proclamat per l'ordenament jurídic en els articles 9.3 i 25.1 CE, i els articles 1 i 2 CP, constitueix una exigència inseparable del principi de legalitat penal. Així, si ha d'existir una llei que defineixi les conductes que són delictives per poder perseguir-les, aquesta llei ha d'estar vigent en el moment en què es cometen els fets. Això significa que la llei penal és irretroactiva i no pot aplicar-se a fets anteriors a la seva entrada en vigor. La prohibició de retroactivitat de la llei penal té una excepció en la llei penal favorable. Així, l'article 2.2 CP estableix que tindran efecte retroactiu aquelles lleis que afavoreixin el reu, encara que en el moment de la seva entrada en vigor hagués recaigut sentència ferma i el subjecte estigués complint condemna.

d) *Prohibició de l'analogia en l'aplicació de la llei penal.* Una altra exigència del principi de legalitat, i derivada del de taxativitat de la llei penal, és la prohibició d'aplicació analògica de la llei penal. Així, per poder aplicar la llei penal cal que sigui interpretada per tal de determinar quins supòsits contempla, però l'aplicació de la norma no es pot fer mai a supòsits no previstos en la norma en qüestió, ja que això violaria frontalment el principi de legalitat.

e) *Principi del non bis in idem.* Aquest principi consisteix en la prohibició que una mateixa persona pugui ser condemnada més d'una vegada per un mateix fet. Si bé no està expressament formulat en la CE, existeix una àmplia jurisprudència constitucional que estableix que és una exigència que deriva del principi de legalitat consagrat en l'article 25.1 CE i que el que prohibeix és que hi pugui haver una dualitat de sancions en els casos en què hi hagi identitat de subjecte, fet i fonament (entre moltes d'altres, STC 2/1981, de 30 de gener).

La vulneració d'aquest principi pot tenir lloc quan un mateix fet és susceptible de ser sancionat penalment i administrativament, és a dir, en el supòsit de concurs aparent de lleis penals i administratives. I precisament, per tal de preservar aquesta garantia, s'ha establert el principi de preferència de la jurisdicció penal sobre l'administrativa.

Els criteris establerts pel TC en aquesta matèria es poden resumir en:

- no hi pot haver duplicitat de sancions quan es tracti d'un mateix subjecte i un mateix fet, i les sancions tinguin el mateix fonament o bé jurídic protegit. Per tant, i *a sensu contrario*, si les sancions tenen diferent fonament, és a dir, el bé jurídic protegit és diferent, es poden acumular duplicitat de sancions per un mateix fet.
- es prohibeix que les autoritats d'un mateix ordre jurisdiccional sancionin repetidament el mateix fet a través de procediments diferents.
- pot acumular-se una pena i una sanció administrativa per un mateix fet, si el subjecte es troba en una situació de relació de subjecció especial amb l'administració, i les sancions penals i administratives tenen un fonament diferent (STC 2/1987, de 21 de gener, 112/1990, de 18 de juny, i STC 234/1991, de 10 de desembre). Aquest argument és el que permet la duplicitat de sancions, penals i administratives, en el cas de funcionaris o de reclusos.

3. *Principi de tipicitat*

Com ja hem dit, la norma penal pretén la regulació de les conductes humanes que considera que han de ser castigades penalment. Per tant, la conducta humana és el punt de partida de tota reacció jurídica penal, i a la qual s'han d'afegir altres característiques per tal de poder convertir aquella conducta en punible. Aquestes característiques són: la culpabilitat, l'antijuridicitat i la tipicitat.

De manera general es pot afirmar que tota acció o omissió és delictiva si infringeix l'ordenament jurídic (antijuridicitat) en la forma prevista per la llei penal (tipicitat) i pot ser atribuïda al seu autor (culpabilitat).

Ara ens toca ocupar-nos únicament de la tipicitat, que no és res més que l'adequació d'un fet comès a la descripció que d'aquest fet en fa la llei penal, i que, en definitiva, és una conseqüència del principi de legalitat en el vessant del *nullum crimen, nulla poena sine lege*, per la qual, únicament els fets tipificats en la llei penal com a delictes poden ser considerats com a tals. Així, cap fet, per antijurídic que sigui en el sentit de ser contrari a l'ordenament jurídic, pot arribar a la categoria de delictiva, si al mateix temps no és típic, és a dir, es correspon amb la descripció continguda en la norma penal.

La diversitat de formes d'aparició que adopten els comportaments delictius imposen la recerca d'una imatge conceptual prou abstracta que permeti englobar-hi tots aquells comportaments que tinguin unes característiques essencials comunes, i aquesta figura purament conceptual és el que es coneix com a *tipus penal*. El tipus és, per tant, la descripció de la conducta prohibida que fa el legislador en el supòsit de fet d'una norma penal i la tipicitat és la qualitat que s'atribueix a un comportament quan és subsumible en el supòsit de fet de la norma penal.

El tipus té en el dret penal una triple funció:

- una funció seleccionadora dels comportaments humans penalment rellevants.
- una funció de garantia, en la mesura en què únicament els comportaments subsumibles en el tipus poden ser sancionats penalment. Aquesta funció està estretament vinculada al principi de legalitat i de seguretat jurídica.
- una funció de prevenció general, ja que amb la descripció del tipus penal el legislador indica als ciutadans quins comportaments estan prohibits i espera que, amb la comminació penal continguda en el tipus, els ciutadans s'abstinguin de realitzar la conducta prohibida.

IV. La responsabilitat civil derivada del delictes i les persones civilment responsables

1. Concepte i naturalesa jurídica

De la comissió d'un fet delictiu no solament se'n deriva responsabilitat penal, sinó que també pot derivar-se'n responsabilitat civil. Així doncs, la responsabilitat civil *ex delicto* s'ha d'entendre com una altra de les conseqüències jurídiques del delictes, a més de les penes i les mesures de seguretat, i té com a finalitat reparar els efectes del delictes.

La naturalesa de la responsabilitat civil és diferent de la penal; així, amb la responsabilitat penal, el responsable penal d'un fet respon enfront de l'Estat i la col·lectivitat en general i obeeix a la relació de caràcter imperatiu que hi ha entre l'Estat i el responsable penal en exercici del *ius puniendi* de l'Estat; per contra, la responsabilitat civil obeeix directament a l'interès de la persona física o jurídica perjudicada pel delictes i pretén, amb caràcter general, reparar o compensar els efectes que el delictes hagi tingut sobre la víctima o els qui n'hagin resultat perjudicats. Per tant, la responsabilitat civil, encara que per raons de política criminal està regulada en el CP, té una naturalesa essencialment civil. En aquest sentit l'article 1089 del Codi civil estableix que les obligacions neixen, entre d'altres, dels actes i omissions il·lícits o en què intervingui qualsevol gènere de culpa o negligència.

Pel que fa a la regulació penal de la responsabilitat civil, el títol V del llibre I del CP regula en els articles 109 a 126 la responsabilitat civil derivada del delictes. En aquest sentit, l'article 109 CP estableix que l'execució d'un fet descrit per la llei com a delictes obliga a reparar, en els termes que preveuen les lleis, els danys i perjudicis que ha causat. Aquesta declaració es complementa amb la continguda a l'article 116.1 CP, que preveu que tota persona criminalment responsable d'un delictes ho és també civilment si del fet en deriven danys o perjudicis.

Característiques de la responsabilitat civil *ex delicto*:

- No es deriva de tot delictes, sinó únicament d'aquells que produeixen un dany o perjudici. Per exemple, d'un delictes de perill no necessàriament se n'ha de derivar un dany.
- La responsabilitat civil, a diferència de la penal, no és personal i pot recaure sobre una persona diferent de la que ha comès el delictes. Així mateix, la

responsabilitat civil no s'extingeix com la penal amb la mort del responsable, sinó que es transmet als hereus.

- La responsabilitat civil no és proporcional a la gravetat del delicte, tal com succeeix amb la pena, sinó que s'estableix en funció dels efectes que ha produït el delicte, és a dir, dels perjudicis ocasionats.
- L'acció civil, a diferència de la penal, és plenament renunciable per part de qui tingui dret a exercir-la. Es pot fer valdre en el procés penal o bé davant la jurisdicció civil.

2. Contingut de la responsabilitat civil

L'extensió de la reparació a què obliga la responsabilitat civil *ex delicto* està definida a l'article 110 CP, que estableix que la responsabilitat civil comprèn, i per aquest ordre, la restitució, la reparació del dany i la indemnització de perjudicis materials i morals. Totes aquestes obligacions responen a l'objectiu comú de restaurar la situació jurídica creada pel delicte.

- *La restitució.* Consisteix en la restauració de la situació existent amb anterioritat a la infracció penal. Concretament, i d'acord amb l'article 111 CP, sempre que sigui possible s'ha de restituir el mateix bé, amb l'abonament de les deterioracions i menyscapes que el jutge o tribunal determinin. La restitució ha de tenir lloc encara que el bé estigui en poder d'un tercer i aquest l'hagi adquirit legalment i de bona fe, sense perjudici del seu dret de repetició contra qui correspongui i, si escau, el de ser indemnitzat pel responsable civil del delicte.

- *La reparació del dany.* Constitueix un concepte molt ampli. D'acord amb l'article 112 CP, aquesta reparació pot consistir en obligacions de donar, de fer o de no fer, que el jutge o el tribunal ha d'establir tenint en compte la naturalesa del dany i les condicions personals i patrimonials del culpable, i ha de determinar si han de ser complertes per ell mateix o poden ser executades a costa seva.

- *La indemnització de perjudicis materials o morals.* D'acord amb l'article 113 CP, aquesta indemnització ha de comprendre no solament els perjudicis que s'hagin causat a l'agregat, sinó també els que s'hagin irrogat als seus familiars o tercers. En incloure en aquesta categoria els perjudicis materials, es produeix certa confusió amb el concepte de reparació del dany. Un dels criteris utilitzats per la jurisprudència per distingir ambdues categories és el que diu que la reparació del dany fa referència al menyscapte real que s'hagi produït en una cosa, mentre que el perjudici fa referència al menyscapte econòmic derivat d'aquell dany. El problema real de la indemnització dels perjudicis es planteja en la valoració dels perjudicis morals, ja que la seva valoració no sempre resulta clara i respecte de la qual el legislador no estableix criteris de valoració.

3. Persones civilment responsables

S'han de distingir dues categories: els responsables civils directes i els responsables civils subsidiaris.

3.1. Responsables civils directes

a) Els autors i els còmplices. D'acord amb l'article 116 CP, són responsables civils totes aquelles persones declarades penalment responsables, si dels fets se'n deriven danys o perjudicis; en el cas que hi hagi dos o més responsables d'un delicte, els jutges o tribunals han d'assenyalar la quota de la qual hagi de respondre cadascú. S'estableix una responsabilitat civil directa de tots els responsables penals, sigui quin sigui el seu grau de participació en el delicte; concretament, s'estableix que els autors i còmplices, cadascun dins de la seva respectiva classe, són responsables

solidàriament entre ells per les seves quotes i, subsidiàriament, per les corresponents als altres responsables. Així mateix, s'estableix que la responsabilitat subsidiària s'ha de fer efectiva primer en els béns dels autors i després en els dels còmplices.

b) Supòsits d'exempció de responsabilitat criminal per concurrència de circumstàncies eximentes, però que no exclouen la responsabilitat civil.

L'article 118 CP preveu una sèrie de supòsits, malgrat que no es pugui declarar la responsabilitat criminal per la concurrència d'una sèrie de causes que l'exclouen, això és, totes les eximentes que recull l'article 20 CP, a excepció de la prevista en l'apartat 4t, i el supòsit previst a l'article 14 CP, on s'estableix l'obligació de respondre civilment. Concretament, en el cas de comissió d'un fet típic per qui pateix alteració psíquica o de la percepció (art. 20.1 i 3 CP), en respondran civilment els qui tinguin aquestes persones sota la seva potestat o guarda legal o de fet, sempre que hi hagi hagut culpa o negligència per part seva; en el cas d'intoxicació plena (art. 20.2 CP), en responen directament les persones afectades, sense desplaçament de la responsabilitat civil cap a altres; en el cas que concorri l'eximent d'estat de necessitat (art. 20.5 CP) en són responsables civils directes les persones en favor de les quals s'hagi evitat el mal; en el cas de l'eximent de la por insuperable (art. 20.6 CP) en respon civilment la persona que hagi causat la por, i subsidiàriament el que hagi executat l'acte, i finalment, en el cas d'exempció de responsabilitat criminal per la concurrència d'error invencible (art. 14 CP), en són responsables civils els autors dels fets.

c) Les asseguradores són responsables civils directes respecte de les responsabilitats pecuniàries derivades de fets típics. Així, d'acord amb l'article 117 CP, els asseguradors que hagin assumit el risc de les responsabilitats pecuniàries derivades de l'ús o de l'explotació de qualsevol bé, empresa, indústria o activitat, quan a conseqüència d'un fet previst en el CP es produeixi l'esdeveniment que determini el risc assegurat, en respondran directament fins al límit de la indemnització legalment establerta o convencionalment pactada.

3.2. Responsables civils subsidiaris

Són els supòsits previstos als articles 120 i 121 CP.

En defecte dels responsables civils directes, el CP preveu una sèrie de supòsits en què, si aquests no fan efectiva la responsabilitat civil, ha de recaure sobre qui està previst com a responsable civil subsidiari, per la relació que guarden amb el fet delictiu o amb el subjecte responsable d'aquest.

La finalitat d'aquestes previsions respon tant a l'objectiu de fer front a la impossibilitat que els responsables civils directes puguin fer-la efectiva per manca de patrimoni com a la finalitat d'incentivar, en els casos que la conducta danosa es produeixi en el si d'una organització, o connectada amb certes persones o llocs, que els titulars d'aquests o responsables de l'organització adoptin les mesures necessàries per reduir el risc que es produeixin les conductes danoses. Així, es preveu que seran responsables civils subsidiaris, sempre que hi concorrin els requisits previstos en els articles 120 i 121 CP, els pares o tutors, els titulars de mitjans de comunicació, els titulars d'establiments, les persones naturals o jurídiques dedicades a qualsevol tipus d'indústria o comerç, els propietaris de vehicles i les administracions públiques.

V. Els òrgans jurisdiccionals penals

La configuració constitucional de l'Estat espanyol com un Estat social i democràtic de Dret implica, fonamentalment, la separació de poders de l'Estat: executiu, legislatiu i

judicial. Aquesta separació requereix l'existència d'uns òrgans que, caracteritzats per la seva independència, tinguin un emplaçament constitucional que els permeti executar i aplicar imparcialment les normes que expressen la voluntat popular, sotmetre tots els poders públics al compliment de la llei, controlar la legalitat de l'actuació administrativa i oferir a totes les persones tutela efectiva en l'exercici dels seus drets i interessos legítims.

El conjunt d'òrgans que desenvolupen aquesta funció constitueix el poder judicial, del qual s'ocupa el títol VI de la Constitució, que el configura com un dels tres poders de l'Estat i que li encomana, amb exclusivitat, l'exercici de la potestat jurisdiccional en tota mena de processos, jutjant i fent executar el que s'ha jutjat, segons les normes de competència i procediment que les lleis estableixen.

De conformitat amb l'article 9 de la Llei orgànica 6/1985, d'1 de juliol, del poder judicial (LOPJ), el sistema judicial espanyol s'organitza en quatre ordres jurisdiccionals: civil, penal, contencios administratiu i social. D'acord amb el punt 3 d'aquest precepte, l'ordre jurisdiccional penal té atribuït, en exclusiva, el coneixement de les causes i els judicis criminals, excepte els que corresponen a la jurisdicció militar.

La definició de la planta i organització judicial està continguda al títol IV de la LOPJ i a la Llei 38/1988, de 28 de desembre, de demarcació i planta judicial (LDPJ).

De forma esquemàtica, els òrgans que integren la jurisdicció penal, en funció de la seva jerarquia i de la seva especialització, són els següents:

1. Tribunal Suprem, Sala Penal (art. 54 i 55 LOPJ i art. 1 LDPJ)

És l'òrgan jurisdiccional superior en tots els ordres, excepte en matèria de garanties constitucionals, i té jurisdicció a tot l'Estat espanyol. Pel que fa a les funcions que li corresponen en matèria penal, ha de conèixer dels assumptes previstos als articles 55 bis i 57 LOPJ.

2. Audiència Nacional, Sala Penal (art. 62 i 64 LOPJ i art. 1 LDPJ)

Òrgan amb jurisdicció a tot l'Estat i que ha de conèixer en primera instància dels delictes més greus previstos a l'article 65 LOPJ (els que comportin pena de presó superior a 5 anys i de multa o d'altra naturalesa superior a 10 anys). Les decisions que prengui en primera instància són recurribles en apel·lació davant la Sala d'Apel·lació de l'Audiència Nacional. En segona instància ha de conèixer dels recursos previstos per la llei contra resolucions dels jutjats centrals penals, dels jutjats centrals d'instrucció, del Jutjat Central de Menors i dels jutjats centrals de vigilància penitenciària.

3. Tribunal Superior de Justícia, Sala Civil i Penal (art. 70 a 73 LOPJ i art. 2 LDPJ)

Òrgan que culmina l'organització judicial en l'àmbit de la respectiva comunitat autònoma i que hi estén la seva jurisdicció. En matèria penal li corresponen el coneixement dels assumptes previstos a l'article 73.3 LOPJ. Així, entre d'altres, ha de conèixer dels recursos d'apel·lació contra les sentències dictades en primera instància per l'Audiència Provincial i pel magistrat president del Tribunal de Jurat.

4. Audiència Provincial (art. 80 i 81 LOPJ i art. 3 LDPJ)

Es podrà estructurar en diverses seccions i té jurisdicció en l'àmbit de la respectiva província. En matèria penal li corresponen les funcions previstes a l'article 82 LOPJ; així, ha de conèixer en primera instància de les causes per delictes que la llei no atribueixi als jutjats penals o altres tribunals, entre d'altres, causes per delictes que comportin pena de presó superior a 5 anys i, en segona instància, ha de conèixer dels recursos previstos per la llei contra les resolucions dels jutjats d'instrucció i dels jutjats

penals, dels jutjats de violència sobre la dona i dels jutjats de menors, sempre dins de l'àmbit de la respectiva província, i dels jutjats de vigilància penitenciària, sempre aquestes últimes quan no corresponguin a la Sala Penal de l'Audiència Nacional.

En l'àmbit de les competències de l'Audiència Provincial i d'altres tribunals, i per a determinats tipus de delictes, l'article 83 LOPJ preveu el judici pel Tribunal de Jurat, regulat per la Llei orgànica 5/1995, de 22 de maig, del Tribunal de Jurat.

5. Jutjats de primera instància i instrucció (art. 84, 87 i 89 LOPJ i art. 4 LDPJ)

Tenen jurisdicció en l'àmbit del respectiu partit judicial, que pot estar integrat per un o diversos municipis. En funció del partit judicial al qual pertanyin, poden estar separats en jutjats de primera instància i en jutjats d'instrucció. En l'àmbit penal, tenen les competències previstes a l'article 87 LOPJ; així, amb caràcter general els correspon la instrucció de causes per delictes l'enjudiciament de les quals correspongui a l'Audiència Provincial i als jutjats penals, excepte d'aquelles causes que siguin competència dels jutjats de violència sobre la dona, així com el coneixement i decisió de les causes per delictes lleus, excepte també d'aquelles que siguin competència dels jutjats de violència sobre la dona (art. 14.1 de la Llei d'enjudiciament criminal).

6. Jutjat Central d'Instrucció (art. 88 LOPJ i art. 1 LDPJ)

Tenen jurisdicció en l'àmbit de tot el territori de l'Estat. Pel que fa a les funcions, bàsicament els correspon la instrucció de causes criminals l'enjudiciament de les quals correspongui a la Sala Penal de l'Audiència Nacional o als jutjats centrals penals.

7. Jutjats de violència sobre la dona (art. 87 bis LOPJ i art. 4 LDPJ)

Van ser creats per la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, amb la finalitat que fossin una forma d'especialització dins de l'ordre penal, dels jutjats d'instrucció, per tal de fer front al creixent problema de la violència de gènere. Tenen jurisdicció en l'àmbit del respectiu partit judicial i poden estendre la seva jurisdicció a dos o més partits de la mateixa província. En l'ordre penal tenen les funcions que preveu l'article 87 ter.1 LOPJ.

8. Jutjats penals (art. 89 bis LOPJ i art. 3 LDPJ)

Tenen jurisdicció en l'àmbit provincial o bé estesa a un o més partits judicials de la mateixa província. Pel que fa a les funcions que els corresponen, són les previstes a l'article 89 bis LOPJ. Així, bàsicament els correspon l'enjudiciament de les causes per delictes que tinguin atribuïda pena de presó no superior de 5 anys o pena de multa o d'altra naturalesa no superior a 10 anys.

9. Jutjat Central Penal (art. 89 bis.3 LOPJ i art. 1 LDPJ)

Tenen jurisdicció en l'àmbit de tot el territori de l'Estat. Pel que fa a les funcions, els correspon, en els casos que les lleis processals ho estableixin, el coneixement de les causes pels delictes previstos a l'article 65 LOPJ, quan la pena que els correspongui no superi els 5 anys de presó, o sigui pena de multa o d'altra naturalesa no superior als 10 anys.

10. Jutjat de Vigilància Penitenciària (art. 94 LOPJ i art. 3 LDPJ)

Constitueixen una forma d'especialització dins de l'ordre penal per conèixer de les funcions jurisdiccionals que preveu la Llei orgànica general penitenciària, en matèria d'execució de penes privatives de llibertat i de mesures de seguretat, i de control i protecció dels drets de les persones privades de llibertat. L'àmbit jurisdiccional d'aquests òrgans, d'acord amb l'article 94 de la LOPJ, és el provincial, si bé en l'àmbit d'una mateixa província n'hi pot haver més d'un, o bé un mateix Jutjat de Vigilància Penitenciària pot estendre la seva jurisdicció a dues o més províncies.

11. Jutjats centrals de vigilància penitenciària (art. 94.4 LOPJ i art. 1 LDPJ)

Van ser creats per la Llei orgànica 5/2003, de 27 de maig, amb la finalitat que constituïssin una forma d'unificació en tot el territori nacional dels criteris en el control del compliment d'aquelles penes imposades per delictes que fossin competència de l'Audiència Nacional, així com, de les funcions atribuïdes als jutjats de vigilància penitenciària respecte d'aquelles persones privades de llibertat per delictes competència de l'Audiència Nacional. Estenen la seva jurisdicció a tot el territori de l'Estat.

12. Jutjats de menors (art. 96 i 97 LOPJ i art. 3 LDPJ)

Pel que fa a l'àmbit penal, constitueixen una forma d'especialització dins de l'ordre penal per conèixer dels assumptes d'aquesta naturalesa relatius a menors d'edat compresos en l'àmbit d'aplicació de la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors. Concretament, els corresponen les funcions que preveu l'article 97 LOPJ. La seva jurisdicció pot ser provincial, estendre's a més d'una província o bé limitar-se a l'àmbit del partit judicial.

13. Jutjat Central de Menors (art. 96.2 LOPJ i art. 1 LDPJ)

Va ser creat per la Llei orgànica 7/2000, de 22 de desembre, per tal que fos un òrgan especialitzat dins de la jurisdicció penal de menors per conèixer de les conductes dels menors responsables per delictes de terrorisme. La seva jurisdicció s'estén a tot el territori de l'Estat.

14. Jutjats de pau (art. 99 LOPJ i art.5 LDPJ)

En aquells municipis on no hi hagi jutjats de primera instància i instrucció, i amb jurisdicció en l'àmbit municipal, hi haurà jutjats de pau. Pel que fa a les seves funcions en l'ordre penal, i d'acord amb l'article 100.2 LOPJ, podran intervenir en actuacions penals de prevenció o, per delegació, en aquelles que les lleis estableixin. Cal tenir en compte que amb l'entrada en vigor de la Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, de reforma del CP, han desaparegut les faltes, per la qual cosa la funció que tenien atribuïda de coneixement en primera instància dels judicis per determinades faltes ha quedat buida de contingut; en aquest sentit, l'article 14 de la Llei d'enjudiciament criminal ja prescindeix de la figura del jutge de pau, al qual no atribueix competències per a l'enjudiciament de delictes lleus.

Punts clau

- La rellevància del principi de legalitat en el sistema penal.
- El Codi penal aprovat per la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, incorpora un sistema dualista de resposta jurídica al delicte; així, preveu la imposició de penes i mesures de seguretat.
- Les penes són l'instrument principal del qual se serveix l'Estat per sancionar aquelles conductes que atempten contra l'ordre penal. La seva aplicació pressuposa la culpabilitat del subjecte, entesa com la capacitat per entendre la il·licitud del fet i de comportar-se d'acord amb aquesta prohibició.
- Les mesures de seguretat són la resposta a la perillositat del subjecte que ha comès un delicte i en el qual concorre una causa d'inimputabilitat o de semi-imputabilitat, i conceptualment són una forma de tractament dirigida a evitar que un subjecte perillós no delinqueixi en un futur. Excepcionalment, i en determinats supòsits d'especial gravetat, es pot aplicar la mesura de seguretat de llibertat vigilada a subjectes imputables penalment.

- La responsabilitat civil derivada del delict té com a finalitat reparar els efectes del delict i respon als interessos de la persona perjudicada pel delict.

Bibliografia

MUÑOZ CONDE, F.; GARCÍA ARAN, M. (2015). *Derecho Penal, parte general*. 9a edició. València: Tirant lo Blanch.

QUINTERO OLIVARES, G. (2009). *Parte General del Derecho Penal*. 3a edició. Aranzadi: Thomson Reuters.

ORTS BERENGUER, E.; GONZÁLEZ CUSSAC, J. L. (2015). *Compendio de Derecho Penal, parte general*. 5a edició. València: Tirant Lo Blanch.